

Studier over tilblivelsen af Saksess værk.

Af

Jørgen Olrik.

Siden Caspar Paludan-Müller skrev sine udførlige og betydningsfulde Studier over Saxos Historieværk¹⁾, er spørgsmålet om tilblivelsesmåden af vor Middelalders vigtigste kildeskrift ikke blevet underkastet nogen samlet drøftelse, om end adskillige forskere siden den tid på enkelte områder har givet nye bidrag til belysning af sagen. Det synes da ikke ubetimeligt at tage spørgsmålet op til fornyet undersøgelse fra grunden af, såmeget mere som de strejflys, yngre forskere har kastet over æmnet, langt fra alle kan siges at pege i samme retning som den store kritikers skarpsindige studier.

Til en begyndelse må det i al korthed undersøges, hvad der med sandsynlighed kan antages om Saksess levetid og ydre livsførelse. Hverken Saksess fødsels- eller dødsår kendes med nøjagtighed; men der findes dog i hans fortale visse kendemærker, som tilnærmelsesvis gør os det muligt at udregne hans levetid. For det første udbryder Sakse i sin henvendelse til Valdemar Sejr: „Desuden er det min rette fædrene arvelod at tjene dig tro, og min hu står derfor til at kæmpe for dig, om

¹⁾ Hist. Tidsskr. 4. R. V, 333—81.

ikke med andet så dog med åndens våben; ti som vitterligt er, tjente både min fader og min farfader i din høje faders gård og fulgte tro hans banner i striden⁴. Heraf må med stor sandsynlighed sluttes, at Sakses farfader tidligst må have været født o. 1100, da han ikke godt kan have været mere end halvhundrede år gammel ved Valdemar den stores tronbestigelse (1157 eller 1154), når han udtrykkeligt siges at have tjent denne konge som hærmænd. Men naar Sakses farfader må være født o. 1100, er der ingen sandsynlighed for, at han selv er født før 1150; snarere må han antages født noget efter århundredets midte¹). — Går vi dernæst over til at undersøge, når Sakse kan antages at være død, da indeholder det samme stykke i fortalen til hans værk (henvendelsen til Valdemar Sejr) et bestemt holdepunkt i så henseende. Han tiltaler nemlig kongen således: „Du er ej blot arveherre over et stort rige, men har selv svarlig øget dets omfang ved at underlægge dig naboerne; du har udstrakt dit herredømme over Elbens skiftende vande og har ved dette værk hævet dit store navn og

¹) Denne sandsynlighedsberegning har allerede Velschow opstillet i sine Prolegomena til Müllers udg. s. XVII; og den rokkes ikke ved det af Pal.-Müller opstillede ræsonnement (Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? s. 36 f.), hvorved han, for at redde den gamle overlevering om at Sakse var provst i Roskilde, søger at godtgøre muligheden af, at Sakse kan være født o. 1140. Pal.-Müller beråber sig bl. a. på, at Sakse med *avus* kan have ment sin morfader; men dette er efter hele sammenhængen yderst usandsynligt; Sakse opfatter det åbenbart som en gammel slægtsarv at tjene kongen (*Cæterum prisco atque hæreditario obsequendi jure . . . tibi militare constitui*), og at han i denne sammenhæng skulde have tænkt på morfaderen og ikke på farfaderen er ikke meget rimeligt. Iøvrigt er Pal.-Müller fyldestgørende imødegået af Schück i Arkiv f. nordisk Filologi XII, 226 ff.

ry til end større højde. Du har ved dine storværker langt overstrålet dine formænds ros og ære, og har endog vist dine våben på det romerske riges enemærker“. Disse ord kan meget vanskeligt tænkes skrevne før Valdemars store tog over Elben 1216 og Hamborgs påfølgende indtagelse, da han først ved denne lejlighed fik fast fod på venstre Elbbred, selv om han tidligere havde gjort adskillige tog over Elben, eller, som Sakse siger, „vist sine våben på det romerske riges enemærker“¹⁾. På den anden side kan ordene ikke være skrevne ret længe efter 1216, ti 1222 nedlagde Anders Sunesøn sin værdighed som ærkebisp, og året efter toges kong Valdemar til fange, og da Sakse i fortalen tilegner disse to mænd sit værk, må han have skrevet denne før disse begivenheder. Altså har Sakse ved år 1220 været i færd med at lægge sidste hånd på værket; ti fortalen eller i al fald disse tilegnelser må være noget af det sidste han har skrevet. Formodentlig er han da død ikke længe efter; det er, som vi senere skal se, tvivlsomt, om han har nået at give sit værk et sidste og afsluttende gennemsyn.

Medens det er af stor betydning for studiet af tilblivelsen af Saksess værk at faa klarhed over hans sandsynlige levetid, er det i denne sammenhæng mindre væsentligt at gøre udførligt rede for, hvad vi ellers kender til hans livsførelse. Meget er det ikke vi véd, og om værdien og betydningen af disse få oplysninger har forskerne været overmåde uenige. Det er ikke usandsynligt, at vor historieskriver er den samme som den ma-

¹⁾ Som A. D. Jørgensen (Bidrag til Nordens hist. s. 225) udreder, tænker Sakse sig nemlig i hele sit værk Elben som det romerske riges grænse. — Om 1216 som terminus post quem se Velschow l. c. s. XLVI; Hans Olrik i Nord. Tidsskr. f. Filologi 3. r. I, 138; Axel Olrik, Kilderne til Saksess oldhist. II, 300 f.

gister Sakse, der medunderskrev Absalons grundlæggende gavebrev til Sorø kloster (o. 1200)¹⁾; ti en mand der tumler Latinen med så stor færdighed som Sakse, kan med stor sandsynlighed antages at have været „magister“. Langt vigtigere er det for os, at han selv i fortalen til sit værk kalder sig „den ringeste af Absalons mænd“; det er således givet, at han har været i ærkebispens tjeneste, og siden Otto Sperlings udgave af Absalons testamente har derfor så godt som alle lærde²⁾ været enige om, at Danmarkshistoriens forfatter er den samme som den Sakse, der nævnes i omtalte dokument som „klerk“ (håndskriver, sekretær) hos ærkebispen. Mellem denne Saksess livsstilling og hans åndelige storværk er der åbenbart, som Pal.-Müller med rette fremhæver, den allernøjeste sammenhæng; først med dette forhold i minde forstår man ret omfanget og betydningen af Absalons indflydelse paa Saksess forfatterskab, som Sakse selv i fortalen omtaler i så indtrængende ord: „ . . . og da ingen andre vilde påtage sig det stykke arbejde, pånødte han mig, den ringeste af hans mænd, at skrive en bog om Danernes id, og bad og bød mig så længe, at han fik mig til at tage mig et arbejde på, der langt oversteg mine svage ævner. — — Derfor er det, at jeg har set mig nødt til at løfte den byrde, som mine skrivende formænd har ladet ligge, og læsse den på mine uøvede skuldre; jeg turde ikke lade hans ord uanset, men adlød hans bud, og vovede mere end jeg kunde vinde; og indgød mine svage ævner mig mistro, så trø-

¹⁾ Velschow, Prolegomena s. XXVIII.

²⁾ Dog mærkelig nok med undtagelse af Velschow, Prolegomena s. XVII ff.; men dette hænger sammen med hans fortolkning af *contubernalis* hos Sven Aggesøn og hans tro på, at Sven har været Lundekannik.

stede jeg mig med, at så stor en mand havde sat mig til arbejdet“.

Vi går altså ud fra, at Sakse som ung klerk er trådt i Absalons tjeneste, vel snarest i årene om 1180 (i henhold til den ovenfor fremsatte sandsynlighedsberegning angående hans fødselsår). Om han senere har opnået nogen præbende ved Lund eller Roskilde domkapitel er derimod uvæsentligt for studiet af hans værks tilblivelse, og der er derfor ingen grund til her at gå nøjere ind på disse meget omstridte spørgsmål; Paludan-Müllers forsøg på at hævde den gamle tradition om Sakse som provst i Roskilde har ingen tilslutning vundet hos andre forskere, og den såkaldte „overlevering“ hviler da åbenbart også kun på en allerede i Middelalderen sket forveksling af vor historieskriver med hans ældre samtidige navne provst Sakse i Roskilde, der allerede nævnes 1165, og som synes at være død 1206. Helt umuligt er det ikke, at Schück har ret i at identificere historieskriveren med den Lundekannik Sakse, der o. 1180 (?) medundertegnede et af Absalon udstedt brev¹⁾; men sandsynligheden taler dog snarest imod, at ærkebispens håndskriver skulde have opnået en præbende.

Kort efter at Sakse er trådt i Absalons tjeneste, må han have taget fat på forarbejderne til sin Danmarks-historie. Hos Saksess ældre samtidige og åndsfrænde Sven Aggesøn, hvis værk om Danmarks historie må være afsluttet kort efter 1185, findes nemlig følgende udtalelse, der altid har været anset for en hovedkilde til udredelse af spørgsmålet om tilblivelsesmåden af

¹⁾ Arkiv f. nord. Fil. XII, 231 f.

Saksens værk, og som her gengives i oversættelse: „Siden kom Sven (Estridsøn) atter til magten, og stod i fred for landets styre. Ham har landalmuen givet navn af kongefader, fordi han havde en stor og talrig sønneflok, hvoraf fem på rad bar kongekronen. Disses id har jeg holdt det for overflødigt at fortælle fuldt ud, for at ikke læserne skal blive lede og kede af at få det samme fortalt flere gange; ti alle dissens værker har min stalbroder Sakse foresat sig at give en udførligere og finere udarbejdet fremstilling af, og hans hjemmelsmand er den højædle ærkebiskop Absalon“¹⁾).

Fortolkningen af dette sted frembyder visse vanskeligheder. For det første rejser sig det spørgsmål hvad *contubernalis* betyder. Velschow og andre lærde; før ham oversætter ordet ved husfælle og støtter derpå deres antagelse om, at både Sven Aggesøn og Sakse var kanniker ved Lund domkapitel. Dette turde dog, som Pal.-Müller har eftervist, være en noget overilet slutning at drage, da *contubernalis* lige så godt kan betyde våbenfælle, hirdfælle, og flere steder bruges af Sakse selv i denne betydning²⁾, ligesom *contubernium* hos Sakse oftest anvendes for at betegne „kongens gård“, eller kollektivt: dem der tjener i kongens gård, kongens hird³⁾. Vi véd ellers intet om at Sven Aggesøn har tilhørt

¹⁾ Ac postmodum Svenno restitutus regno, in quiete illius possedit gubernacula. Hunc regum patrem turba nominavit agrestis, eo quod numerosa filiorum prole uberrimus extiterit. Inter quos successive quinque regio fulserunt diademate. Quorum gesta superfluum duxi plene recolere, ne crebrius idem repetitum fastidium pareret legentibus, quum, illustri archipræsule Absalone referente, contubernalis meus Saxo elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit.

²⁾ Müllers udgave s. 184, 188, 327.

³⁾ Sakse ed. Müller 117, 127, 193, 276, 284, 512. Beslægtet er

præstestanden; og i hvert fald behøver ordet ikke at betyde andet, end at både han og Sakse har hørt til Absalons følge (og måske, som Pal.-Müller mener, begge har gjort nogle af Vendertogene med; Sven har efter sit eget udsagn været med ved Pommerns erobring 1184—85, og der er intet usandsynligt i, at Sakse også har været med til disse Absalons afsluttende Venderkampe).

Vigtigere er det dog at komme til klarhed over det spørgsmål, hvad for et subjekt den dobbelte ablativ *illustri archipræsule Absalone referente* skal henføres til. Tidligere forskere som Estrup og Velschow har underforstået Sven Aggesøn selv som subjekt, så ordene kom til at betyde: „ti efter hvad Absalon meddeler mig (Sven Aggesøn), har Sakse foresat sig o. s. fr.“ Men herimod indvender Pal.-Müller med rette, at denne fortolkning er meget tvungen; når Sven Aggesøn står Sakse så nær, at han kalder ham sin *contubernalis*, var det dog højst mærkeligt, at det ikke var fra denne selv, men fra Absalon at han havde sin viden om hans planlagte historieværk; og ytringen om Saksens finere stil kan meget vanskelig opfattes som en af Sven refereret udtalelse af ærkebispens, da den i Absalons mund vilde være lige så uhøflig mod Sven som den i Svens egen mund er høflig mod Sakse. Til disse Pal.-Müllers grunde kan føjes den ikke uvæsentlige betragtning, at også rent sproglig set falder Velschows oversættelse unaturlig; „efter

ordets anvendelse om Jomsvikingernes lag s. 493. S. 524 bruges ordet i en lidt mere bogstavelig betydning („fælles bolig“); dermed kan jævnføres udtrykket *angelorum contubernium* i nogle homilier ved Knuds festen i Odense (Gertz, Knud d. hell. Martyrh. s. 77). S. 470 anvendes det i den særskilte betydning af ægteskabeligt samvær, og s. 459 i overført betydning (*religionis contubernium*).

hvad Absalon har meddelt mig“ måtte langt snarere hedde *secundum relationem Absalonis* eller blot *relatu Absalonis*, men ikke *Absalone referente*; det er vist yderst sjældent at træffe en dobbelt ablativ, der ikke skal henføres til selve sætningens subjekt, men til meddelerens underforståede subjekt. Tilmed betyder *referens* også andensteds hos Sven Aggesøn hjemmelsmand¹⁾.

Vi kan da med sikkerhed gå ud fra, at meningen med Svens ord er, at Absalon er Saksess hjemmelsmand; og således forstået kaster efterretningen ikke blot lys over Saksess arbejdsplan, men indeholder også et vægtigt bidrag til forståelse af, hvad for afsnit af Saksess Danmarkshistorie der i egentlig forstand er genfortalte efter Absalons meddelelser. Selv angiver Sakse som bekendt i fortalen Absalon som sin hovedkilde næst efter oldkvadene og Islændingenes frasagn²⁾; og selv om man på forhånd måtte formode, at det særlig var afsnittene om ærkebispens egen samtid og de nærmest forud liggende tidsrum, der var byggede på Absalons meddelelser, er Svens efterretning af stor betydning for os, fordi den udtrykkelig stadfæster og nøjere præciserer denne formodning.

Men her rejser sig nu det spørgsmål, hvad det egentlig er Sakse har foresat sig at genfortælle efter Absalons meddelelse. Med andre ord: hvorpå viser *quorum* tilbage? Hidtil er det af alle blevet tolket

¹⁾ Scr. rer. Dan. I, s. 48, l. 5 f. o.

²⁾ „Fuldt så meget (som efter Islændingene) har jeg taget efter Absalons frasagn, og har trolig stræbt nøje at nemme og flittig at optegne både hvad han selv har øvet og hvad han har fortalt mig om andres id; ti hvert et ord af den ærværdige mands mund har jeg holdt i hævd som en himmelsk visdom“.

som henpegende både på Svenssønnerne og deres fader; men det er et stort spørgsmål, om denne opfattelse er rigtig. I og for sig vil det altid være det naturligste at opfatte et relativt pronomen som visende hen til det nærmest foregående ord eller begreb, med mindre da særlige grunde taler for det modsatte; men noget sådant kan ikke siges at være tilfældet her. Ganske vist beråber Pal.-Müller sig — til støtte for sin opfattelse — på, at Sven Aggesøn fortæller lige så lidt eller endnu mindre om faderen end om sønnerne; men dette faktum beviser næppe noget i denne sammenhæng, eftersom Sven Aggesøns kortfattede omtale af Sven Estridsøn lige så godt kan skyldes helt andre grunde, f. eks. at han ikke har vidst mere om denne konge, eller også, at han — i henhold til sine ytringer i fortalen¹⁾ — ikke har fundet det umagen værd at fortælle mere om ham. Ydermere understreger Sven Aggesøn selv ved det efterfølgende *omnium*, at *quorum* udelukkende viser tilbage til Svenssønnerne; ti denne sammenfattende fællesbetegnelse passer kun på en gruppe virkelig sidestillede personer, altså ikke på fader og sønner, men på sønnerne alene (eller rettere de sønner der blev konger). Rigtigheden heraf prøves bedst ved at indskyde et talord efter *omnium*; det falder da så at sige af sig selv, at Sven Aggesøn mener „alle fem“ (Svenssønner der blev konger), hvorimod fortolkningen „alle seks“ er aldeles udelukket. Altså er det kun Svenssønnernes historie, som

¹⁾ „Nu er det jo så, at ikke alle konger har været lige sejrrige eller har haft samme strålende held; ti den ene konges ære er sandelig ej den andens lig; og derfor har jeg særlig søgt at genoplive mindet om dem, hvis storværker lå i fuldt dagslys for mig, men har ej brudt mig så meget om deres id, hvem det vingede ry haster forbi“.

Sven Aggesøn ikke vil skildre udførligt af hensyn til Saksess planlagte værk.

Lad os da efter disse undersøgelser søge at sammenfatte, hvad Svens ord lærer os om tilblivelsen af Saksess værk. Den positive viden vi kan uddrage deraf, er da denne, at kort efter 1185 var Sakse i gang med at optegne hvad Absalon fortalte ham om Svenssønnernes historie. Men ud fra denne positive meddelelse kan vi med større eller mindre sandsynlighed drage adskillige slutninger om, hvor meget stof hans arbejdsplan på det tidspunkt omfattede.

Først og fremmest kan vi med ret stor sikkerhed slå fast, at alt hvad der ligger forud for Svenssønnernes tid endnu dengang faldt udenfor Saksess plan; ellers måtte Sven have givet henvisningen til sin store efterfølgers værk en helt anden form. Dog skal hermed ikke være sagt at Sven ikke har tænkt sig muligheden eller sandsynligheden af, at Sakse engang med tiden vilde give sig i lag med Danmarks oldsagn; tværtimod synes han også i sin oldhistorie (i slutningen af andet kapitel) at hentyde til Sakse som sin eftermand, dog uden navns nævnelse¹⁾; men udtrykkenes ubestemthed viser tydeligt,

¹⁾ „Men for at man ej skal skyide mig for digt og løgn, og give mig sag for at jeg lader de konger følge umiddelbart efter hverandre, der vitterligt har været vidt adskilte i tid, vil jeg, ej af ladhed, men snarere af mangel på hjemmelsmand, springe mange navnkundige konger over, og overlade min omhyggelige eftermand at udgranske det hele, og ved flittig forsken føje det til, som jeg paa grund af svigtende overlevering har udeladt“. — Også i sit lidt senere affattede skrift om Vederloven (hvis fremkomst bebudes i hans Danmarkshistorie) hentyder Sven i al almindelighed til Saksess fremtidige arbejde, ligeså uden navns nævnelse; han udtaler nemlig, at han har udarbejdet sit skrift „ikke i dristig tillid til egen kundskab eller ævne, ej heller for af hovmod at trænge mig frem og fore-

at det her kun er en fremtidsmulighed han regner med, i modsætning til de positive og bestemte udtryk hvori han omtaler Saksess planer om at skrive Svenssønnernes historie.

Men også en anden slutning er vi berettigede til at drage af Svens ord, om end måske knap med fuld så stor sikkerhed som ved den foregående; nemlig den, at Sakse endnu den gang kun syslede med at skrive Danmarks historie under de fem Svenssønner; ti Sven Aggesøn vilde næppe have indskrænket sig til at omtale Saksess planer med Svenssønnernes historie, hvis denne alt den gang havde indladt sig på også at skildre de følgende tidsrum eller endog, som Pal.-Müller mener, allerede da havde haft hele det store afsnit, hvori Absalon er forgrundsfigur, liggende fuldt færdigt. Denne Pal.-Müllers antagelse vil iøvrigt længere fremme blive underkastet en nøjere granskning; her må det være nok at sige, at den meget vanskelig kan forliges med den antagelse om Saksess levealder, der ovenfor er fremsat som den sandsynligste; derimod stemmer det meget godt med denne, at han ved år 1185 lige stod ved begyndelsen af sit livs værk og først nylig var gået i lag med at skrive Svenssønnernes historie.

Inden vi går over til at prøve de hidtil indvundne resultater ved at granske selve Saksess værk, vil det måske være hensigtsmæssigt rent foreløbigt at sammen-

gribe lærdere mænds arbejde; nej jeg har langt snarere haft for øje at give dem der udmærker sig ved større veltalenhed et æmne til grundlag, som de så kunde udarbejde i et mere slebet sprog⁴.

stille de tidligere fremsatte antagelser om tilblivelsen af Sakses værk med den opfattelse af Sven Aggesøns ud-sagn, som her er gjort gældende. Man vil da se, at både Velschow, Pal.-Müller og A. D. Jørgensen regner hele 11., 12. og 13. bog med til det afsnit, som Sven omtaler, og som følgelig må være affattet før de første 10 bøger; hvorimod det her er gjort gældende, at den første halvdel af 11. bog, afsnittet om Sven Estridsøn, ikke hører sammen med det følgende, men tværtimod — sammen med 9. og 10. bog — må regnes til de senest udarbejdede afsnit af Sakses værk. — Fremdeles er Velschow og Pal.-Müller enige om at antage de seks sidste bøger affattede før de ti første; derimod er de meget uenige om disse bøgernes indbyrdes rækkefølge. Pal.-Müller antager 14. bog for værkets oprindelige kærne, fuldendt før 1178, efterfulgt c. 1178—85 af 15. og 16. bog, medens 11.—13. bog først skulde være skrevne efter 1185; Velschow derimod antager de seks bøger skrevne i kronologisk følge, snarest i årene 1181—90. A. D. Jørgensen slutter sig nærmest til Velschow, men antager dog hele værkets sidste afsnit (1170—85) for at være skrevet til aller sidst, efter de ti første bøger, ligesom han gør opmærksom på, at Sakse allerede i begyndelsen af 13. bog bruger sådanne udtryk om Danmarks sydgrænse, som han vanskelig kan tænkes at have anvendt før 1187. Det vil ses, at den opfattelse, som her er gjort gældende, kun meget vanskeligt kan bringes i overensstemmelse med Pal.-Müllers hypotese, hvorimod den nogenlunde forliges med Velschows og endnu bedre med A. D. Jørgensens antagelser.

Vi går nu over til at undersøge, om der ud af selve Saksess værk kan hentes grunde til støtte for eller til gendrivelse af den opfattelse, som vi på grundlag af Sven Aggesøns udtalelse er nåede frem til. Vort første spørgsmål bliver da: Udgør i Saksess værk 11. bog en ubrydelig helhed, eller findes der kendelige spor af at den er sammenarbejdet af uensartede bestanddele?

Utvivlsomt har Pal.-Müller ret i, at værkets inddeling i bøger stammer fra Sakse selv; ti ingen andre vilde have fundet på at dele det så besynderligt og vilkårligt, at den fjortende bog kom til at omfatte godt og vel en fjerdedel af værket; men heraf følger jo ingenlunde, at den 11. bog er udarbejdet i sammenhæng, da bøgerne dog først efter værkets slutning kan have fået deres numre. Vi må da skride til at gennemgå bogens enkelte afsnit stykke for stykke og undersøge både deres indbyrdes sammenhæng og deres betydning som led i helheden. For Sven Estridsøns vedkommende, som vi her begynder med, kan fremstillingen støtte sig til en kort, men fortræffelig oversigt af Kr. Erslev¹).

1) Det første stykke af 11. bog melder sig alene ved sine begyndelsesord som en direkte fortsættelse af 10. bog. I slutningen af denne fortælles om Magnus den godes død, og der tilføjes: „Netop som Sven var stedt i den hårdeste nød og ej havde den ringeste magt at støtte sig til, hjalp Herren ham og lod sin nåde skinne på ham, så han fik held til atter at vinde det rige, som hans onde lykke fordem havde røvet ham“. 11. bog begynder: „Derefter gik Danmarks kår op og ned med skiftende held og uheld. Ti Sven var snarere kommen til magten ved et lykketræf end ved kraft og mod, og

¹) Hist. Tidsskr. 6. R. III, 604 ff.

hans valg udrettede intet til at hjælpe Danernes navn og lykke på fode igen“. Derefter udmales det vidtløftigt, hvor ondt han havde ved at vinde sine undersåtters yndest. Hele dette stykke er åbenbart knyttet til den foregående skildring af hans kampe med Magnus den gode (i 10. bog), og bygger aldeles ikke på nogen virkelig historisk overlevering, men er, som allerede P. E. Müller i en note gør opmærksom på, et af Sakse selv indsat overgangsled, hvis hensigt nærmest er at forklare Svens uheld i kampene med Harald. Det hører da uden tvivl til de senest affattede stykker af værket — medmindre man da vil gå til den modsatte yderlighed og antage, at også hele Svens ungdomshistorie hører til de tidligst udarbejdede afsnit; men dette sidste er åbenbart yderst usandsynligt, da Saksens skildring af Svens skæbne i disse år er nøje sammenvævet med hans fortælling om Knud den store og hans sønner.

2) Det næste stykke står hverken i forbindelse med det foregående eller det efterfølgende; det handler om det østlige bispedømmes deling i tre efter Avocos død, idet Vilhelm blev bisp i Roskilde, Henrik i Dalby og Egin i Lund; endvidere omtales Henriks forargelige døds-måde, og Sakse bryder i de stærkeste udtryk staven over den drikkældige bisp. Hele dette afsnit bygger udelukkende på Adam af Bremen (IV, 3. 8); dog har der indsneget sig et par huskefejl, idet Sakse gør Vilhelm (i stedet for Henrik) til Knud den stores kapellan samt ombytter Henriks og Egins bispesæder. Dette viser tydeligt, at Sakse ikke ved udarbejdelsen har slået efter i Adams værk; ja han har muligvis end ikke selv læst det, men kun kendt det på anden hånd; i hvert fald sporer man også mange andre steder i Saksens værk en

tilbøjelighed til at skyde de skriftlige kilder tilside og bygge på de „oldkyndige“ mænds frasagn, og huskefejlen skyldes da måske snarere Sakses hjemmelsmand end ham selv. Så meget er vist, at om virkelig historisk, af Adam uafhængig overlevering er der ikke tale i dette afsnit¹⁾).

3) I det næste afsnit tager Sakse Harald Hårdrådes historie op, og fortæller om hans flugt til Byzants. Værd at mærke er, at de udtryk Sakse bruger, tydelig forudsætter, at han tidligere er blevet forestillet for læseren som broder til hellig Olaf: „Da han efter at have mistet sin broder ej kunde bjærge sig i sit fædreland, tyede han til Byzants“. Dette tyder på, at den følgende fortælling om ham er nedskrevet efter fuldførelsen af 10. bog, hvor han flere gange omtales. Iøvrigt er hovedindholdet af stykket et sagn om en kamp med en drage, han havde i Byzants — et sagn der åbenbart har været nøje knyttet til en kniv, som kong Valdemar ejede, og som netop var den samme som den, hvormed Harald havde fældet dragen. Denne fortælling har Sakse da uden tvivl fra kong Valdemar selv, snarest dog vel med Absalon eller en anden som mellemmand²⁾). Oprindeligt stammer dette sagn selvfølgelig fra norsk-islandsk kilde; men at Sakse ikke øser direkte af denne, men har hørt sagnet fortælle ved hove, ses bedst af den mangel på

¹⁾ Jfr. Kr. Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III, 605 ff.

²⁾ Der kunde måske være grund til at opkaste det spørgsmål, om Sakse her mener Valdemar I eller Valdemar II; men det er vistnok umuligt at komme til en bestemt afgørelse heraf. Sakse kalder ham „yderst ivrig i at spørge og fortælle frasagn“, men dette kan jo passe på begge Valdemarer. Skulde han mene V. II, måtte afsnittet åbenbart være skrevet efter 1202; men det hele er for usikkert til at bygge noget på.

kendskab til norsk-islandsk overlevering om Harald, som hans værk iøvrigt røber.

4) Det følgende afsnit, der kun ganske løseligt er knyttet til det foregående, handler om Haralds kampe med Sven. Dette stykke er betydelig længere end de foregående, hvad der dog nærmest skyldes den ordrigdom, hvormed Sakse søger at dække over indholdets magerhed. Sakse kender i virkeligheden kun to kampe, nemlig i Djurså og i Niså, hvoraf den sidste finder sted „kort efter“ den første; for begges vedkommende bygger han åbenbart på dansk overlevering. Om Djursåkampen véd Sakse kun, at Jyderne blev slagne og for en stor del sprang overbord i deres skræk; af Nisåkampen har han en noget udførligere skildring, der åbenbart især låner farve og fylde af Hvideættens slægtsoverlevering, som han her støtter sig til, når han skildrer, hvordan Skjalm Hvide blev taget tilfange og atter undveg, samt udmaler den manddomsdåd som Skjalms mand Aslak øvede i slaget. Selvfølgelig har han hørt disse frasagn af Absalon selv; ret påfaldende er det dog, at han ved skildringen af Aslaks stordåd udtrykkelig beråber sig på Absalon som kilde („Dette vilde klinge helt usandsynligt, hvis det ikke var Absalon selv, der havde fortalt det“); ti i de senere afsnit, hvor Sakse så godt som udelukkende bygger på Absalons meddelelser, anfører han ham ellers aldrig udtrykkelig som kilde (undtagen s. 579, hvor han nævnes som øjenvidne til et underfuldt sygdomstilfælde; men dette sker mere i forbigående og kan således ikke jævnstilles med ovenstående; og desuden indtager hele det stykke hvori det forekommer, en vis særstilling, hvorom mere nedenfor). Den udtrykkelige påberåbelse af Absalon som hjemmelsmand for denne enkelte for-

tælling tyder da snarest på, at Saksess skildring af Sven Estridsøns kongetid ikke hovedsagelig er bygget på ærkebispens meddelelser¹⁾.

5) Det følgende lille stykke er atter kun ganske løseligt knyttet sammen med det foregående; det handler om Englands skæbne i året 1066: Tostes fejde mod sin broder Harald Godvinsøn, Harald Hårdrådes nederlag og fald, samt hertug Vilhelms afgørende sejr. Om alt dette skriver Sakse ikke væsentlig andet eller mere, end hvad man kan læse hos Adam af Bremen; men dernæst tilføjer han — åbenbart støttende sig til overlevering i det danske kongehus — følgende stykke, om hvis betydning og fortolkning de lærde har været såre uenige: „Hans (Harald Godvinsøns) to sønner undveg straks med deres søster til Danmark. Sven kom ej deres faders skyld i hu, men tog imod dem som kærlig frænde, og møen fæstede han bort til Russernes konge Valdemar, der af sine folk også nævntes Jarislav. Den dattersøn, denne siden fik, var vor tids høvding, på en gang hans ætling og hans navne. Således randt Bretlands og Østerledens kongeblood sammen i et velsignet væld ved vor fyrstes fødsel, ti runden af dobbelt rod blev han begge folkeslags pryd og ære“²⁾.

For det første er det værd at mærke, at ordene

¹⁾ Påfaldende er formen Absolon for Absalon, der findes både her og s. 579.

²⁾ Cujus filii duo confestim in Daniam cum sorore migrarunt. Quos Svenno, paterni eorum meriti oblitus, consanguineæ pietatis more excepit, puellamque Rutenorum regi Waldemaro, qui et ipse Jarizlavus a suis est appellatus, nuptum dedit. Eidem postmodum nostri temporis dux ut sangvinis, ita et nominis hæres ex filia nepos obvenit. Itaque hinc Britannicus, inde Eous sangvis in salutarem nostri principis ortum confluens, communem stirpem duarum gentium ornamentum effecit.

„Sven kom ej deres faders skyld i hu“ viser tilbage til Saksens (uhistoriske) fortælling i 10. bog (s. 541) om, hvordan Harald Godvinsøn tilrev sig magten i England på Svens bekostning. Herefter er det sandsynligt, at dette stykke er skrevet efter 10. bog, og altså hører til de senest udarbejdede. — Dernæst rejser sig det spørgsmål, hvem Sakse mener med „vor tids høvding“ (*nostrī temporis dux*) og „vor fyrste“ (*noster princeps*), Valdemar I eller Valdemar II. Herom har der hersket stor uenighed blandt de lærde. Den almindelige ældre opfattelse, som også Velschow deler, går ud på, at Sakse mener Valdemar I, hvorimod Pal.-Müller slutter sig til Abraham Kall og Wedekind og tager *dux* i ordets snævrere betydning (hertug, altså her Valdemar Sejr som hertug). Denne sidste fortolkning er nu usandsynlig allerede af den grund, at den samme mand, der i den ene linje kaldes *dux*, i den næste hedder *princeps noster*; ti således kan Sakse umuligt have betegnet hertug Valdemar. Netop denne dobbelte titel (*dux—princeps*) tyder bestemt på, at *dux* her må tages i den mere almindelige betydning af „høvding“; med *princeps noster* kan Sakse ej mene andre end Danekongen, jævnfør hans tiltale til Valdemar Sejr i fortalen: *salutaris princeps ac parens noster*¹⁾. Altså må Sakse her have tænkt på kong Valdemar I eller kong Valdemar II, ikke på hertug Valdemar.

¹⁾ At *dux* hos Sakse ofte betyder „fører“ (høvding) i al almindelighed (ikke blot, som Pal.-Müller mener, specielt hærfører) er utvivlsomt. S. 586 taler Sakse om *factionis dux*, s. 590 *publici parricidii dux autorque*; s. 603 kalder han kong Erik Egode *clarissimus dux*; s. 651 hedder Harald Kesje *vafri ingenii dux*; s. 698 kalder han kong Sven (Grade) *avidus dux* o. s. fr.

Andre grunde gør det imidlertid meget sandsynligt, at Velschow og de ældre forskere har ret i at opfatte *nostris temporis dux* som Valdemar I. Velschows bevisførelse er dog ikke helt fyldestgørende; hvad der især må lægges vægt på, er at det åbenbart her er Saksens hensigt at forklare, hvordan navnet Valdemar er kommet ind i den danske kongeslægt (. . . *ut sanguinis, ita et nominis hæres* . . .); derfor må han nødvendigvis have tænkt på den første Valdemar, og ikke på den anden, der blot var opkaldt efter sin fader. Underligt er det ganske vist, at den stamtavle, som Sakse her giver, er urigtig (ti Valdemar I var ej Vladimirs dattersøn, men sønnedattersøn); men da han ét sted til gør sig skyldig i samme fejltagelse (s. 641, hvor han skriver, at Valdemar fik navn efter sin morfader), må man bestemt gå ud fra, at det også her er hans mening at betegne Valdemar som en dattersøn af den russiske Vladimir; hvorledes Sakse har tænkt sig muligheden af at forlige denne stamtavle med den (rigtige) efterretning, som han giver s. 617, at Valdemar I's moder Ingeborg var dronning Margrethe Fredkullas søsterdatter, får stå hen; rimeligvis har han slet ikke tænkt nøjere over sagen; ti nogen skarp tænker er Sakse ikke, hverken som jurist¹⁾ eller som genealog.

Således er det yderst sandsynligt, at Sakse med *nostris temporis dux* mener Valdemar I; men deraf følger ingenlunde at Velschow har ret i den slutning, han udleder heraf, at nemlig dette sted (og som følge deraf hele begyndelsen af 11. bog) skulde være affattet før Valdemars død 1182. Velschow opfatter åbenbart udtrykket „vor tid“ altfor bogstaveligt (således også når

¹⁾ Jfr. Hist. Tidsskr. 7. R. II, 192.

han vil godtgøre, at Sakse var født før 1158, med den begrundelse at han s. 578 omtaler bisp Assers død 1157 som foregået „*nostris temporibus*“); Sakse selv tager ordet i en langt rummeligere betydning, som når han s. 179 taler med foragt om *nostris temporis mores*, eller s. 535 om *nostris temporis principes* (vor tids konger); særlig karakteristisk er hans sprogbrug s. 125, hvor han fortæller, at *nostris temporis viri* med Harald i spidsen gravede i Baldershøj, men da det mislykkedes for ham, har *posteris* aldrig gravet i højen¹⁾. Også A. D. Jørgensen har taget afstand fra Velschows antagelse, idet han hævder, at Sakse blot siger „vor“ fyrste for at betegne den danske konge (i modsætning til det engelske og det russiske kongehus)²⁾. — Alt i alt er der altså stor sandsynlighed for at hele dette stykke hører til de senest affattede.

6) Med en frase om hvor meget Sven følte sig lettet ved Haralds død går Sakse over til sin egentlige karakteristik af denne konge med tilhørende opregning af hans sønner. Dette lille stykke, der i modsætning til stykke 1 er af virkelig historisk værd, må vist snarest antages at være inspireret af Absalon som en slags indledning til skildringen af Svenssønnernes historie, og hører i så fald til de tidligst skrevne afsnit; ti man må vistnok forudsætte, at Sakse ved værkets begyndelse så at sige har forestillet Svenssønnerne for læserne. I den sidste sætning i dette stykke lover Sakse at komme tilbage til Svens datter Sigrid, der ægtede Venderfyrsten Gud-

¹⁾ Her viser sammenhængen åbenbart, at *nostrum tempus* betyder en ikke alt for fjærn fortid; muligvis har udgiverne ret i deres gætning om, at denne gravrøver Harald er den samme som Harald Kesje.

²⁾ Bidrag t. Nordens hist. i Middelalderen, s. 225.

skalk¹⁾; hermed må han vel sigte til s. 618, hvor Venderfyrsten Henrik forestilles for læseren som Gudskalks og Sigrids søn; om selve Sigrid fortælles der overhovedet ikke mere i værket, og man får derfor en vis mistanke om, at Sakse har haft til hensigt at fortælle mere om Sigrid og Gudskalk, men har glemt det igen²⁾.

7) Fra omtalen af Svens mange frillesønner går Sakse over til at fortælle om hans giftermål med sin frænke Gyda og om kirkens indsigelse herimod. Om dette stykke gælder det samme som om stykke 2: Sakse bygger hovedsagelig på Adam af Bremen³⁾, men vist kun indirekte; dog er Adams beretning øget med en ret værdiløs hjemlig kirkelig overlevering om bisperne Vilhelms og Egins indgriben i denne sag og om ærkesædets flytning fra Hamborg til Bremen i anledning af kong Svens trusler — en beretning som åbenbart beror på en misforståelse —, samt med fortællingen om den prægtige korkåbe, som Gyda skænkede Roskilde domkirke, og som Sakse vel nok har kendt af selvsyn.

8) Det følgende stykke er atter kun ganske løseligt knyttet til det foregående; efter nogle indledende ord om Svens forkærlighed for kirkens mænd går Sakse over til at fortælle om Roskildebispen Sven Normand, til hvem han henfører den kendte præstelige anekdote om *famulus dei* i homilien, der rettedes til *mulus dei*; samme anekdote fortælles som bekendt også om bisp Meinwerk af Paderborn, og „den tør vel karakteriseres som en

¹⁾ Sed et filia Siritha, quæ postmodum Guthskalco Sclavico conjunx accessit, in sequentibus referenda . . .

²⁾ Dog er det vel næppe helt udelukket, at ordene *in sequentibus referenda* er et senere indskud.

³⁾ III, 11, 14. — Jfr. atter her Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III, 608.

klerkemorsomhed, der har hjemme alle vegne og intetsteds¹⁾).

9) Med en let stilistisk vending går Sakse dernæst over til den kendte fortælling om sammenstødet mellem kong Sven og bisp Vilhelm. Dette sagns pålidelighed er som bekendt i nyere tid blevet stærkt omtvistet; jeg skal ikke gøre noget forsøg på at dømme de stridende parter imellem, men blot fremhæve — hvad der især har betydning i denne sammenhæng — at sagnet står uden synderlig tilknytning til, hvad Sakse iøvrigt fortæller om Sven Estridsøn, samt at begge disse afsnit (8 og 9) åbenbart bygger på en særlig lokal overlevering ved Roskilde domkapitel. Det er også værd at lægge mærke til, at Sakse i denne fortælling henfalder til en sådan ordrigdom, at det nærmest må kaldes ordgyderi — et træk der ofte genfindes i de nærmest forudgående bøger, men som langt sjældnere forekommer i det egentlige Absalonsparti.

10) Mellem dette stykke og sagnet om kongens og bisp Vilhelms død er indskudt et stykke om Knuds og Haralds ungdom, der åbenbart hører nøje sammen med den følgende skildring af kongevalget på Isøre, idet der her gives en karakteristik af de to hovedpersoner i dette optrin. Dette stykke vil derfor i det følgende blive regnet med til Saksessammenhængende skildring af Isørevalget.

11) Det sidste stykke af Saksesskildring af Sven Estridsøns kongetid er fortællingen om Svens og Vilhelms død. Om denne gælder det samme som ovenfor er udtalt om det niende stykke.

¹⁾ Erslev l. c. s. 605.

Det vil af denne opregning fremgå, at Sakse ikke har kendt nogen samlet, fyldig overlevering om Sven, men stykker sin beretning sammen af løsrevne småstumper, der for det meste ikke kommer hinanden ved og ikke udgør noget helhedsbillede¹⁾. Endvidere har vi set, at flere af stykkerne (1, 3, 5) viste tilbage til 10. bog og altså måtte antages affattede efter denne, og at den udtrykkelige påberåbelse af Absalon som hjemmelsmand for en enkelt efterretning nærmest tydede på, at de andre stykker der i nabolaget ikke skyldtes ham. Ved hele sit spredte præg og ved den forholdsvis fyldige omtale af kirkelige forhold fjerner Saksess skildring af Sven sig stærkt fra de følgende afsnit, der uomtvisteligt gengiver Absalons fortællinger, og hvori kirken spiller en yderst ringe rolle, medens rigets skæbne under de forskellige konger går som en rød tråd gennem hele fremstillingen. Derimod er den nær i slægt med 9. og 10. bog, der just er sammenarbejdede af slige spredte småstykker, snart rent folkelige overleveringer, snart kirkelige traditioner, der ofte bygger på Adam af Bremen, og endelig også frasagn af norsk-islandsk oprindelse; og også skildringens overflødige ordrigdom knytter den snarere sammen med det foregående end med det efterfølgende.

Med den påfølgende skildring af kongevalget på Isøre ændres imidlertid disse forhold helt. Man mærker, at først her begynder en sammenhængende skildring af rigets historie, med særlig fremhæven af kongernes forhold til folket og betydningen af deres kongegerning. Straks ved skildringen af Knuds og Haralds ungdom mærker man, hvordan Sakse tegner idealbilledet af den

¹⁾ Jfr. Erslev l. c. s. 605.

raske unge helt, og dets modstykke: den dvaske „tværdriver“; og denne modsætning uddybes alt som fortællingen skrider frem, indtil den kulminerer i hans skildring af Harald Hens mangel på styreævne; Sakse tegner her punkt for punkt et helt kongeideal, som Harald ikke svarer til, men som aldeles stemmer med Valdemars-tidens opfattelse af kongen som fredens vogter og rettens håndhæver. Man hører ligefrem Absalons djærve stemme bag Sakses fyndige ord: „Selv havde Harald kun tanke for gudstjeneste; han glemte sin egen lovgivnings stræng-
hed, lod lovene sove overfor al brøde, og kuldkastede ved sin slappe eftergivenhed alt værn for ret og vedtægt. Han vidste ikke, at Gud synes bedre om retsindigt rigsstyre end om tom trosiver, og at en stræng rettens pleje er ham kærere end overflødig bøn; herrens nåde vindes snarere ved retfærd end ved røgelse, han skønner mere på knust udåd end på knuste hjerter, ser hellere brøden bøjet end knæet krummet, og elsker intet offer højere end forsvar af fattigmands frihed. Vel hører det sig til, at kongen tager vare på kirkens tarv, men stundom er det ham dog til større hæder at ses på dommersædet end ved alterets fod. Sligt randt aldrig kong Harald i hu, ti hans eneste særkende var yndest for kirken; han ødslede sin langmodighed på de værste ildgerningsmænd og holdt kun lidet af, hvad han havde lovet — —“. Det er som et helt politisk program der her opstilles; man fornemmer tydeligt, at disse begivenheder ikke ligger fjærnere i tid, end at dommen over dem sætter de politiske lidenskaber i bevægelse. Og det er ikke blot i Sakses dom over den personlige modsætning mellem Harald og Knud at man sporer efterdønningerne af den gamle partistrid; også hans omtale

af Haralds love har aldeles det samme præg; man mærker tydeligt, at disse love ingeniunde blot hører historien til, men at de stadig er et politisk stridsæmne, som deler folket i to; derfor fælder han så skarp en dom over disse skadelige love, der måske nok kunde gavne friheden, men stred mod kirkens tarv, og som hans landsmænd ikke på nogen mulig måde vilde give slip på¹⁾. — Endnu tydeligere spores dette forhold ved Saksess omtale af Knuds eftermæle og dommen over hans kongegerning; han vender sig her²⁾ udtrykkelig mod det parti, der vilde forringe Knuds fortjenester, og som derfor påstod, at hans helgendom kun skyldtes hans anger i dødsstunden³⁾, hvorimod han ved hele sin færd i levende live nærmest havde gjort sig fortjent til det endeligt han fik — en vantro og vildfarelse som endnu „posteri“ (c: Saksess egne samtidige) gør sig skyldige i. — I det hele udmærker Saksess skildring af Knud sig ved samme fasthed i kompositionen som hans fortælling om valgkampen på Isøre; først maler han os Knuds kongegerning og omsorg for kirkens tarv, derfra går han over til hans planer om Englandstog med påfølgende ledingsbrud og oprør, der ender med kongens drab. Utvivlsomt har han kendt de tidligere affattede kirkelige levnedstegninger af Knud, men han benytter dem yderst lidt og giver i alt væsentligt en frisk folkelig overlevering om hans liv og

¹⁾ Jfr. min afhandling om Haralds love i Hist. Tidsskr. 7. R. II, 191 ff.

²⁾ s. 592 f.

³⁾ Jfr. Roskildekrønikens ord om Knud: Hic quum populum quadam nova lege et inaudita ad tributum quod nostrates Nefgiald vocant, coegit, a Jutia in Fiumiam fugatus, Othinshø in ecclesia sancti Albani martyris ante altare, magna confessione cordis, martyrizatus est . . .

virken uden særskilt eller ensidig kirkelig farve, men med stærk fremhæven af det store i hans kongegerning — kort sagt, en overlevering der er nøje knyttet til Valdemarstidens kongedømme og til dettes ledende mænd, og som overalt er gennemsyret af Absalons ånd.

Således skiller Saksens fremstilling af de første Svenssønners historie sig bestemt ud fra hans skildring af Sven Estridsøn selv: den er ikke sammenstykket af mange uensartede stumper, men helstøbt; den dvæler ikke ved kirken og dens mænd, men skildrer kongernes politik og rigsstyre (herunder selvfølgelig også deres forhold til kirken som sådan); den har ikke de skildrede tildragelser på afstand, men dømmer om kongerne og deres gerning fra et bestemt politisk standpunkt — et standpunkt der åbenbart falder nøje sammen med Absalons eget.

Der er dog et stykke i Knud den helliges historie, der ikke stemmer med den her givne karakteristik; det er det afsnit, der strækker sig fra ordene: „Interea Sveno“ (s. 576) til „Rex vero“ (øverst s. 582), og som atter falder i to dele. Her fortæller Sakse først en legende eller kirkelig jertegnshistorie om, hvorledes bisp Vilhelm af Roskilde efter sin død værnede om sin gravs fred og tog hævn over dem der brød den, og knytter dertil nogle optegnelser om biskop Sven Normands opførelse af Roskilde domkirke; dernæst går han over til at tale om Lavrentiuskirken i Lund, og giver en art udtog af Knuds store gavebrev af 1085 til denne kirke. Begge disse afsnit har et helt andet præg end den omgivende fortælling og overhovedet hele den sidste, af Absalon inspirerede del af værket; det første gengiver åbenbart en stedlig overlevering i Roskilde domkapitel,

der knytter sig til de ovenfor nævnte fortællinger om bisperne Vilhelm og Sven, og som kun har lokal betydning, men er uden interesse for rigets historie, og dette stykke er dobbelt påfaldende ved den noget lumre kirkelige legendeluft, der hersker her, og som Sakse ellers er så aldeles fri for, at han end ikke har et eneste jertegn at fortælle om de to folkehelgener af navnet Knud, men blot i al almindelighed taler om de mange undere, som himlen lod ske ved deres grave. Af begge disse grunde tør det anses for usandsynligt, at dette stykke skulde høre med til den oprindelige (af Absalon inspirerede) skildring af Svenssønnerne; og det samme gælder om det følgende afsnit om Lund domkirke: det er aldeles enestående i Saksess værk, at han her giver et vidtløftigt udtog af et brev, og det strider aldeles mod den ligegyldighed for skrevne kilder, som han ellers overalt lægger for dagen. Det er derfor rimeligst at opfatte hele dette tvedelte stykke som et indskud, der senere er føjet ind i hans skildring af Knud den hellige, og dette vil synes så meget mere sandsynligt, som den næstfølgende sætning („Rex vero quum in omnibus sancte se industrie gessisset, præcipue religionis caritate [se] conspicuum præbuit, nec unquam remotos ab exactissimo ejus cultu oculos habuit“) passer dårligt til den umiddelbart forudgående slut-sætning af afsnittet om Lundekirken, og først kommer på sin rette plads, når den flyttes hen på s. 576 efter „nequibant“; her kommer den ganske naturligt til at udgøre det afsluttende led i Saksess samlede skildring af Knuds hele kirkelige livsværk, af de store forrettigheder han tilstod bisper og præster, og af hans mislykkede forsøg på at få tiende indført. Først således forstår man ret udtrykket „Rex

vero“, nemlig som modsætning til *populares*, der vægrer sig ved at betale tiende¹⁾).

Disse undersøgelser af Saksens 11. bog har da ført os til det resultat, at så godt som alt hvad Sakse fortæller om Sven Estridsøn hører til de senest skrevne afsnit af værket, hvorimod vi i hans skildring af de to første Svenssønner (med ovennævnte undtagelse) helt igennem sporer Absalons myndige røst. Med andre ord: de indre ejendommeligheder, vi har fundet i Saksens eget værk, peger i selv samme retning som Sven Aggesøns ovenfor anførte ord, og tyder afgjort på at Sakse har begyndt sin Danmarkshistorie med kongevalget på Isøre efter Sven Estridsøns død.

Spørger man dernæst om årsagen til, at Absalon har ønsket at lade Sakse begynde netop der, da må vi erkende, at det næppe er muligt at give noget helt sikkert svar herpå. Dog har allerede A. D. Jørgensen²⁾ påpeget det sandsynlige i, at Absalon nærmest har tænkt sig det nye værk som en art fortsættelse af Adam af Bremens; ti dennes danske efterretninger opfattedes i danske litterære kredse som hovedgrundlaget for skildringen af rigets ældre historie³⁾. Dette forhold hænger nu åbenbart atter sammen med, at

¹⁾ Til de andre grunde, der taler for at udskille det ovennævnte stykke som et senere indskud, kan føjes den, at fortællingen om bisp Vilhelms grav vistnok forudsætter den forudgående skildring af, hvorledes bispen lod grave to grave: en til kongen og en til sig selv; men teksten er her fordærvet (s. 577, l. 5 f. o.), idet Vilhelms ånd ifølge Parisudgaven taler om, at han ikke vil skilles fra Knud konges lig. Dette *Canuti* må jo på en eller anden måde være fejlskrift eller fejltryk; Stephanius har rettet det til *carissimi*.

²⁾ Bidrag til Nordens hist. i Middelalderen s. 226.

³⁾ Jfr. A. D. Jørgensen, l. c. s. 207, 217; Jørgen Olrik i Hist. Tidsskr. 7. R. II, 201 f.

den samlede rigshistoriske overlevering ikke gik længere tilbage i tiden; selv halvhundrede år tidligere (c. 1140) var traditionen så spredt og svag, at den unavngivne krønikeskriver fra Roskilde væsentlig byggede på Adam af Bremen for den ældre tids vedkommende, og først med Svenssønnernes tid kunde begynde mere selvstændige optegnelser. Men tillige tør vi vist gå ud fra, at Absalon har næret en særlig interesse for rigsforsamlingen på Isøre, der jo stod som rigsenhedens symbol midt i al den indre splid, der nys havde søndret Danmark¹⁾. Med rette har også Anna Hude henledt opmærksomheden på, at Sven Aggesøns ord om Isøretinget står umiddelbart efter hans henvisning til Sakse som sin eftermand, og at hele sammenhængen synes at vise, at Sven på dette punkt er inspireret af Sakse. Meget tyder da på, at Absalon har opfattet kongevalget på Isøreting efter Sven Estridsøns død som den tildragelse, der så at sige indvarslede Danmarks nyere politiske historie. Hvor meget rigtigt denne opfattelse indeholder, er det her ikke stedet at drøfte.

De følgende to bøger — 12. og 13. bogs — tilblivelseshistorie frembyder ikke samme vanskeligheder som den elleftes. Fortællingen skrider hurtigt frem og går jævnt over fra det ene æmne til det næste, og man har i det hele indtrykket af, at dette afsnits enkelte stykker er nedskrevne i samme rækkefølge som den de har i selve værket. Dog danner et enkelt stykke en undtagelse fra regelen. S. 599 læses: „Ved den samme tid (som bisp Sven Nordmand døde) gik Rikvald heden,

¹⁾ Jfr. Anna Hude, Danehoffet, s. 17 ff.

og Asser, en mand af anset vandel og høj byrd, sættes på Lunde bispestol¹; denne efterretning er historisk rigtig, men må være senere indføjet i værket; den står nemlig aldeles uden sammenhæng med det øvrige, og strider bestemt mod den (fejlagtige) opfattelse, som Sakse ellers har af den lundske bisperække, og som går ud på, at Egin var bisp i Lund lige til Assers valg. S. 605 læser man nemlig: „Imidlertid døde Egin, og Asser, en mand af anselig jydsk æt, overtog bispestolen i Lund“; og at denne sætning er den oprindelige skønnes af dens plads i værket, idet den indleder det afsnit, hvori Sakse fortæller om Erik Egodes bestræbelser for oprettelsen af et ærkesæde i Lund¹). Sakse synes da engang ved værkets gennemsyn at være bleven opmærksom på den fejl, at Rikvald helt manglede i bisperækken, og har derfor indføjet ham på dette sted, men overset, at han samtidig også burde have rettet teksten s. 580 og s. 605 for ikke at komme i modsigelse med sig selv.

At denne sætning er et senere indskud er således givet; men også hele det umiddelbart forudgående afsnit om Sven Nordmand er vistnok en senere tilføjelse: det vedkommer ikke rigets historie, men har samme præg af lokal Roskildeinteresse som de ovenfor omtalte stykker om bisperne Vilhelm og Sven, og det bryder den sammenhængende fortælling om Olaf og hungersnøden på hans tid; desuden er det hele stykke fra indholdets side kun en omskrivning af Roskildekrønikens efterretninger om bisp Sven, hvad der også kan tyde på, at

¹) Også s. 580, hvor indholdet af Knud den helliges store gavebrev til Lund domkirke refereres, taler Sakse om Egin i steden for Rikvald, hvad der tyder på, at han ikke selv har set det originale dokument, men giver udtog deraf efter andres meddelelse.

det er senere indføjjet, da Sakse ellers kun i yderst ringe omfang bygger på skriftlige kilder for dette tidsrums vedkommende¹⁾.

Af andre ejendommeligheder ved 12. bog skal kun anføres, at det på s. 603 stående stykke: „*Nec mansuetudinis spiritus . . . illos regia severitate insequeretur*“ ved en mærkelig ombytning er kommet på en gal plads; det hører åbenbart hjemme på s. 602 foran ordene: „*Verum hunc corporis o. s. fr.*“, og allerede Grundtvig har da også i sin oversættelse sat det på rette plads.

Iøvrigt bygger 12. bog med sin udmaling af Olaf Hungers og Erik Egodes kongetid på selv samme friske og folkelige, væsentlig fra Valdemarernes kongsgård stammende tradition som det foregående afsnit, hist og her ivævet med efterretninger, der tydelig ses at være øste af Hvideættens særskilte slægtoverlevering — et klart vidnesbyrd om, at det atter her er Absalon som i alt væsentligt er Saksess hjemmelsmand.

I 13. bog kan der næppe påvises noget stykke, der med grund kan antages at være senere indføjjet; man står her overfor en helstøbt og velordnet fortælling med Knud hertug som forgrundsfigur, efterfulgt af en livlig og malende skildring af de indre stridigheder efter hans død, og alt tyder på, at Sakse her ligesom i 12. bog aldeles overvejende bygger på Absalons meddelelser, der — som ovenfor nævnt — dels hviler på Hvide-

¹⁾ Kun Knud hertugs helgenlevned danner til en vis grad en undtagelse herfra, idet adskillige træk i Saksess fortælling om Erik Egodes udenlandsfærd åbenbart stammer fra dette skrift; men behandlingen af stoffet er dog så fri, at man næppe tør tænke sig noget direkte lån, men snarere, at visse hovedtræk i helgenlevnedet gennem Absalon som mellemmand er gåede over i Saksess fremstilling.

ættens tradition, dels på den i kongens gård vedligeholdte rigshistoriske overlevering. Hist og her røber dog Sakses fremstilling ret nøje slægtskab med Knud hertugs levned (dette gælder især Knuds forsvarstale overfor Nils samt skildringen af sammensværgelsen imod ham og af hans drab); dog bygger han, som ovenfor nævnt, næppe direkte på helgenlevnedet, men kender det snarere gennem Absalons fortælling.

Med udgangen af 13. bog (Nils's drab) var Sakse nået så langt ned i tiden, som hans foreløbige plan strakte sig, hvis man da vil forstå Sven Aggesøns ord bogstaveligt; men intet tyder på, at han har gjort noget større ophold her; fortællingen glider ligesom af sig selv videre, og Nils' drab var jo da også kun en mærkepæl i borgerkrigenes historie, men satte intet afgørende skel. Ganske vist antager Pal.-Müller begyndelsen af 14. bog (Erik Emunes, Erik Lams og de følgende tronstridigheders historie) for skrevet inden 11.—13. bog; men dette er højst usandsynligt, da Erik Emunes historie i 14. bog er en direkte fortsættelse af skildringen af hans strid med Nils i 13. bog og på flere punkter ligefrem forudsætter denne; alene begyndelsen er tilstrækkelig talende: *Interea Ericus . . . nuncium de regis oppressione suscepit*; og Sakses skildring af de norske forhold s. 659—60 forudsætter aldeles øjensynligt, hvad han i 13. bog (s. 652) har optegnet om Harald Gille og Magnus den blinde. I alle måder gør således det ovennævnte afsnit indtryk af at være skrevet som fortsættelse af det foregående, og ikke som selvstændig indledning til Valdemarstiden.

Absalon er altså vedblevet at fortælle, og Sakse at skrive; mellem 13. og begyndelsen af 14. bog findes ikke ringeste væsensforskel i stil og i åndspræg; kun

bliver fortællingen stadig fyldigere, jo nærmere den kommer Absalons egen samtid; men tillige er den særdeles vel ordnet og fast bygget, og den røde tråd er stadig rigets vekslende skæbne: ej blot forholdet til de ydre naboer, men også kongernes styresæt og deres forhold til deres undersåtter. Derimod berøres kirkens skæbne kun for så vidt som den griber ind i rigets almindelige historie; for rent kirkelige sager viser Sakse en ret forbavsende mangel på interesse, som vistnok til dels beror på hans ejendommelige åndsretning, men dog tillige må hænge sammen med, at Absalon ikke har fundet anledning til at meddele ham synderligt om disse æmner. Ligesom i det foregående fletter Hvideættens (Skjalm-sønnernes) historiske overlevering sig overalt ind i fremstillingen, men dennes kerne er dog her som hist en fra Valdemar den store og hans nærmeste mænd stammende rigshistorisk tradition; alle de indre kampe er afgjort sete med Valdemars øjne, og skildringen af hans tvende medkonger er derfor noget ensidigt farvet; også Saksens meget kølige omtale af Eskil stammer måske mindre fra Absalons personlige dom end fra den uvilje, hvormed Valdemar og hans nærmeste betragtede ham¹⁾.

Med Valdemars enekongedømme begynder et nyt afsnit af Saksens historie; men underligt nok synes Sakse selv ikke at sætte mindste skel her: han fortsætter ufor-

¹⁾ Dette Saksens noget partiske blik falder særlig i øjnene, når man sammenligner det med et andet, ej mindre slægtbundet, syn på Danmarks historie, nemlig bisp Valdemars hos Radulfus Niger gengivne opfattelse af de politiske forhold i samme tidsrum. Jfr. Hist. Tidsskr. 7. R. II, 200 ff.

styrret den 14. bog, der således også kommer til at omfatte det meste af Valdemar I's kongetid og dermed svulmer op til et urimeligt omfang i forhold til de øvrige. Rimeligvis har Absalon nu været så godt i gang med at fortælle, og han selv med at nedskrive, at de helt har glemt at sætte skel nogetsteds. Men i hvert fald har hele dette afsnit, som Pal.-Müller med rette kalder „Absalonspartiet“, et noget andet præg end det foregående. Det har ikke den samme rolige komposition og ligelige fortællemåde som Saksesskildring af tronstridighederne, ej heller dvæler det så udelukkende ved kongens og rigets sager; det må nærmest kaldes en noget løst sammenføjede række af ypperlige enkeltskildringer, der aldeles overvejende handler om Absalons egen virksomhed som kriger og statsmand, først og fremmest i kampen mod Venderne. I et ellers ukendt omfang udmaler han mange i og for sig ubetydelige træk af ildfuld manddom eller overlegen rådsnarhed, fornemmelig af Absalon selv, men dog også af andre deltagere i Vendertogene; rigets samlede historie træder mere i baggrunden; og medens han i de foregående afsnit om tronstridighederne i det hele må siges at fortælle tildragelserne i upåklagelig tidsfølge¹⁾, tillader han sig her i denne henscende så mærkelige friheder, at forskerne aldeles ikke har kunnet enes om den rette tidsregning i Valdemar I's historie. Iagttagelsen af disse ejendommeligheder har ledet Pal.-Müller til den antagelse, at Absalonspartiet er værkets egentlige kerne og er blevet til

¹⁾ Det er en stor overdrivelse af Pal.-Müller at sige, at der foran Absalonspartiet ingen kronologi findes i Saksess værk; ti lige fra hertug Knuds mord 1131 er tildragelsernes tidsfølge ret nøje overholdt.

stykkevis, for en stor del på grundlag af Saksess egne oplevelser i Absalons følge på tog mod Venderne, og de enkelte afsnit antages således nedskrevne omtrent samtidig med de skildrede begivenheder. Denne hypotese om Sakse som øjenvidne til de fleste af de skildrede Vendertog hænger nu uden tvivl nøje sammen med Pal.-Müllers opfattelse af Saksess alder og levetid, der, som ovenfor påvist, vanskelig lader sig fastholde; men det var jo muligt, at den så at sige påtrængte sig ved læsningen af værket med en sådan styrke, at man måtte se at forlige den med, hvad der ellers kan skønnes om Saksess leveår. Og selv om den del af hypotesen, der angår de enkelte beretningers samtidighed med de skildrede tildragelser, måtte forkastes, kunde det til nød tænkes, at dens egentlige kerne havde sin rigtighed, og at Sakse virkelig havde nedskrevet i al fald store dele af Absalonspartiet, inden han gav sig i lag med det øvrige værk. Hele Pal.-Müllers hypotese må da underkastes en samlet prøvelse, og vægten af de grunde, hvorpå den hviler, må nøje undersøges.

Pal.-Müller har aldeles ret i, at Absalonspartiet „for en stor del består af højst livlige enkeltskildringer, der vel i teksten er stilistisk sammenarbejdede, men i den indre sammenhæng temmelig løst forbundne“, og at „mange af dem er uforholdsmæssig udførte indtil de mindste enkeltheder, uden at bidrage videre til hele begivenhedsrækkens fremgang“. Men når han heraf slutter, at „disse skildringer ikke alene hidrører fra et øjenvidne til de skildrede begivenheder, men synes endog at måtte være nedskrevne under det endnu friske indtryk af de mærkelige eller rystende scener“, skyder han åbenbart over målet og drager en noget forhastet slutning. At

en fortælling vrimler af livlige og malende enkeltskildringer er langt fra tilstrækkeligt til at godtgøre, at selve fortælleren har været øjenvidne; det kan lige så godt forklares ved, at hans hjemmelsmand enten selv har deltaget i vedkommende hændelse eller endog blot har hørt andre øjenvidner skildre ham den, især når både fortælleren selv og hans hjemmelsmand — som i dette tilfælde — har været gode „sagamænd“, der har forstået den kunst at skildre en tildragelse med levende farver¹). Og ganske vist har Pal.-Müller ret i at væsentligt og uvæsentligt ofte er sammenblandet i disse Saksers skildringer; men heller ikke dette tyder afgjort på, at de er nedskrevne af et øjenvidne umiddelbart efter selve oplevelsen; det kan lige så godt forklares ved, at det netop var Absalons egne personlige minder, som Sakse gengav i dette afsnit af sit værk; thi når Absalon som ældre mand skuede tilbage på sit livs løb, måtte ifølge sagens natur mangelnde minder dukke op i hans sjæl, og det har sikkert ingeniende altid været de — objektivt set — væsentligste tildragelser, som han er kommet i tanker om, men han har navnlig husket, hvad der af en eller anden grund har gjort særligt indtryk på ham, og det er derfor overmåde rimeligt, at han har fortalt Sakse stort og småt i flæng. Denne antagelse må vist også af den grund kaldes den sandsynligste, at vi gennem den får en fyldestgørende forklaring af det forhold, som

¹) En lignende forhastet slutning drager Ludvig Daae, når han (Norsk Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 129 ff.) af Saksers ypperlige og malende skildring af Valdemars to Norgestog og da ganske særlig det sidste (1168) vil udlede, at Sakse personlig har deltaget i disse; Daae overfører her — ligesom Pal.-Müller — uden videre den slutning, der kan drages om fortællingens hjemmelsmand, på forfatteren selv.

stundom har været lagt Sakse til last: at han nemlig overalt med forkærlighed dvæler ved de træk, der er særlig egnede til at sætte Absalons færd i et glimrende lys; både i denne og i førnævnte henseende deler Absalon skæbne med de allerfleste memoire-forfattere, og det er kun menneskeligt, at han som gammel mand særlig mindes de optrin, hvori han selv har udmærket sig, og i det hele dvæler så længe ved denne eller hin oplevelse, at han så at sige glemmer helheden derover — den han i det foregående afsnit, hvor hans egne minder endnu ikke spiller ind med, langt bedre har forstået at have for øje.

Det vil således ses, at Pal.-Müllers antagelse ingenlunde er nødvendig for at forklare Absalons partiets ejendommeligheder, idet årsagen til disse mindst lige så godt kan søges i den omstændighed, at det overalt er Absalons minder om egne personlige oplevelser, som Sakse her gengiver¹⁾. Også de ejendommelige kronologiske vanskeligheder i Absalons partiet finder deres rimeligste forklaring herved: den ældre mand kan bevare mindet om det enkelte optrin med stor klarhed og kraft, men når det gælder at udrede tildragelsernes sammenhæng og trådenes mangfoldige slyng, kan hukommelsen let svigte, og i hvert fald dukker de enkelte træk ikke altid op i den rette indbyrdes orden. Der er derfor intet

¹⁾ Det er selvfølgelig ikke Pal.-Müllers mening, at Absalons partiet ikke indeholder stykker, der skyldes Absalons meddelelser; tværtimod påpeger han selv en række fortællinger, der nødvendigvis må hvile på sådanne; men Pal.-Müller skylder rigtignok beviset for, at disse stykker (som han opregner s. 341) i nogen som helst henseende er væsensforskellige fra de stykker, som han regner for øjenvidneskildringer af Sakse selv (opregnede s. 338).

særlig mærkeligt i, at rækkefølgen af de enkelte tildragelser i kongens strid med Eskil er noget forvansket, eller i at Sakse fortæller om Valdemars første Norges-tog, der vistnok fandt sted 1165, umiddelbart efter skildringen af Valdemars Tysklandsrejse (efteråret 1162); selv om toget først senere fandt sted, har de norske sendemænd, der opfordrede Valdemar til at gribe ind i deres fædrelands skæbne, uden tvivl henvendt sig til ham allerede 1163, og Absalon har da rimeligvis fortalt alt det herhen hørende under ét, mens han havde denne tråd fat, uden at tænke på, at han derved stødte an mod tidsregningen. Derimod kan man vanskeligere forklare de nævnte tidsregningsvanskeligheder ved at Sakse ved en senere sammenarbejdelse er kommen til at anbringe enkelte stykker på en urigtig plads; ti fraregnet et par enkelte undtagelser er det vistnok særdeles vanskeligt at finde større stykker i Absalonspartiet, som af stilistiske grunde kan skønnes at være puttede ind i en gal sammenhæng; se herom længere fremme.

Hvad der her er fremført om Pal.-Müllers hypotese i almindelighed, vil bedst kunne anskueliggøres ved et eksempel, og det vil da være rimeligt at vælge det samme, som Pal.-Müller selv bruger til at illustrere sin antagelses rigtighed med, nemlig fortællingen om det norske skib og Absalons drøm¹⁾, der i oversættelse lyder således:

„I fordums tid havde den norske konge af sær yndest for Valdemar skænket ham et mærkelig kunstfærdigt skib i vennegave. Det bød han nu Absalon bemandede med sømænd fra Roskilde, og så styre til Danernes flådestævne. Men i Isøre gab blev denne meget

¹⁾ Sakse ed. Müller s. 757.

mod sin vilje i lang tid holdt op af modvind; og det var det værste der kunde vederfares ham, at mens de andre drog i ledning, kom han selv, som det lod, til sidst tjeneste, han der ellers altid var sejklær og slagfærdig før alle andre. Som han nu engang, skamfuld og mod i hu, lå og sov i løftingen, havde han en drøm, der tydede på, at nu blev det magsvejr. Det tyktes ham nemlig, at der kom en mand og kaldte på ham; han steg så i land, og gik en tid op og ned med bisp Toke af Børglum; og denne bød Absalon mærke sig nøje og drages vel til minde, hvad han nu fik at høre. Derpå istemte Toke første, anden og tredje gang de vers, som det er sæd at messe om Julenat, og bad ham lytte vel til sangen. Da Absalon vågnede, stod det syn ham endnu så lyslevende for øje, at han troede det var virkeligt, og ej kunde fatte at det kun var en drøm; og ved at tænke over hvordan han i søvne havde fået løfte på at fare nu til morgen¹⁾, følte han sig så vis på, at børen blev blid, at han gik i en båd, uagtet stormen varede usvækket, og bød Astrad styresmand på kongeskibet sætte masten op i en hast. Selv skyndte han sig at få sin davre, og endnu mens han sad ved bordet, trådte Astrad ind, meldte at stormen faldt af, og spurgte hvad han havde at gøre. Fluks bød Absalon ham rejse mast og stævne ud af Isøre gab, og når han vel var ude, styre udenom øen ad den kant børen blæste. Som sagt så gjort. Mandskabet på de ledingskibe, der var tyede ind i samme gab, glædede sig nu over at de med ét fik magsvejr, og satte alle sejl til; men udfaldet svarede ej til iveren: de blev gækkede af vinden, der idelig

¹⁾ I Julemessen gentages nemlig ordene *hodie* og *crastina die* en række gange, knyttede til forskellige forjættelser.

sprang om, så de sejlede snart i Øst, snart i Vest, og kunde for de skiftende vindstød ej sætte deres kås efter ønske. Man skulde næsten tro, at Vorherre havde sin hånd med i spillet, for at Absalon ej skulde sejle ene eller gælde for større sinke end andre — noget der især trådte tydeligt frem i det øjeblik han nåede dem; ti i det samme han kom til, splittedes alle de drivende skyer; der blæste en rolig vind over havet, og det faldt ind med så god og stadig bøl, at skibene, der hidtil havde svajet for alle vinde og ej kunnet holde kås, strøg afsted i flyvende fart. Således lagde selv vind og vove bånd på sig til ære for Absalon, mens de ej havde villet føje sig for de andre“.

Pal.-Müller siger herom: „Denne lille fortælling står uden betydning for de påfølgende begivenheder; der skønnes ikke at have været nogensomhelst grund for Saxo til at opdigte den, eller til at udmale den, — overhovedet ingen anden grund til at medoptage den, end at den har tildraget sig således og er forekommet forfatteren så mærkelig, at han straks har fastholdt den“. Det er unægtelig påfaldende, at Pal.-Müller så fuldstændig har overset det ret stærke element af selvfølelse hos den store biskop, som denne fortælling indeholder; den egentlige grund til at denne fortælling er kommen med må åbenbart ikke søges i, at den er forekommen Sakse mærkelig, men i at Absalon har følt en vis tilfredsstillelse ved at mindes netop denne lille episode, hvor han var så nær ved at komme bagefter, men dog lykkelig og vel undgik den skam at komme for sent i ledning; hele fortællingen bærer aldeles tydeligt præg af at høre til de afsnit af Saksens værk, hvor Absalons egne ord så at sige gennemsyrrer skildringen, ja man kan ligefrem høre Absalons udsagn klinge igennem Saksens fremstilling og

give den dens fynd og farve („det var dog altfor ærgerligt, om jeg skulde se de andre drage i ledning og selv komme til sidst tjeneste — jeg der ellers altid var færdig og sejlklar før alle andre“).

Dette eksempel må således kaldes særlig uheldigt valgt af Paludan-Müller; men selv de andre og for en stor del bedre valgte eksempler, som Rosenberg opregner til støtte for Pal.-Müllers antagelse (Nordboernes Aandsliv II, 326 f.), beviser intet om Saksess selvsyn af de skildrede tildragelser; alle de fremhævede træk må ganske vist skyldes et øjenvidne, men man kan ikke i en eneste fortælling finde en enkelthed, der tydelig melder sig som Saksess personlige oplevelse. Selvfølgelig er f. eks. de udførlige og nøjagtige skildringer af de hedske helligdomme på Rygen et øjenvidnes værk; men når Rosenberg f. eks. i anledning af skildringen af Rygevits støtte, der var „så høj, at Absalon, når han trådte ham på tæerne, knap kunde nå ham op til hagen med den lille håndøkse, han gerne bar hos sig“, udbryder: Hvo føler ikke, at fortælleren har set Absalon tage dette mål af billedstøtten? — da kunde man med ligeså stor eller større ret formulere spørgsmålet således: Hvo føler ikke, at Sakse så at sige ordret gengiver Absalons mundtlige fortælling til ham („han var så høj, at når jeg trådte ham på tæerne, kunde jeg lige nå ham op til hagen med min håndøkse“)?

Overhovedet er så godt som i alle fortællingerne Absalons forgrundsstilling af den art, at den snarest må skyldes den omstændighed, at Sakse nedskriver Absalons personlige minder; hvis Sakse havde optegnet, hvad han kendte af selvsyn, vilde fortællingerne næppe have fået deres nuværende ejendommelige form, der er så over-

vældende stærkt præget af Absalons personlighed, således at man i store dele af værket ligefrem kan høre Absalons udsagn klinge igennem det skrevne ord. Først ved skildringen af de stormende optrin i Lunds domkirke ved Absalons valg til ærkebisp får man en vis fornemmelse af, at der foruden Absalons personlige minder måske også findes et element af selvoplevelse¹⁾.

Der er endnu en kendsgerning, som Pal.-Müller beråber sig på til støtte for sin antagelse, nemlig den fjortende bogs urimelig store omfang i forhold til de andre bøger: den omfatter omtrent en fjerdedel af hele værket, og når lige fra Nils' drab (1134) til Absalons valg til ærkebisp (1178). Pal.-Müller har uden tvivl ret i at gå ud fra, at værkets inddeling i bøger stammer fra Sakse selv²⁾; men heraf følger dog ikke med nødvendighed, at Absalonspartiet har foreligget fuldt færdigt, inden det øvrige værk blev påbegyndt; årsagen til at denne bog er bleven så lang, kan ligge mange andre steder; bl. a. kan den søges i, at Sakse, efterhånden som han kom nærmere ned imod sin egen samtid, er bleven så overvældet af stoffets stødige voksende rigdom og fylde, at han en tid lang helt har glemt den inddeling i bøger, han rimeligvis selv havde påbegyndt, og først er kommen i tanker om at sætte skel, da han var nået til så vigtigt et hvilepunkt som Absalons valg til ærkebisp. Mod Pal.-Müllers antagelse taler også den jævne overgang mellem 13. og 14. bog, der synes at vise, at begyndelsen af 14. bog er skrevet i umiddelbar tilslutning til det sidste afsnit af 13.³⁾

¹⁾ Jfr. hermed A. D. Jørgensen, Bidrag til Nordens Hist. s. 227: Saksens egne minder synes at begynde ved 1176.

²⁾ Se ovenfor s. 223.

³⁾ Jfr. ovenfor s. 242.

Således lader der sig næppe påvise tvingende indre grunde for Pal.-Müllers antagelse. Den med tildragelserne samtidige nedskrivning af Absalons partiets enkelte stykker strider, som ovenfor omtalt, mod den sandsynlige beregning af Absalons alder og levetid og må da forkastes. Efter Sven Aggesøns ord at dømme er det overhovedet usandsynligt, at Sakse skulde have nedskrevet Absalons partiet, inden han tog fat på Svenssønnernes historie¹). Pal.-Müllers hypotese lader sig næppe forene med den arbejdsplan, som vi efter Sven Aggesøns ord har grund til at tillægge Sakse²). Tilmed lader der sig i Absalons partiet (og i de to sidste bøger) påvise enkelte steder, hvor teksten bestemt synes at forudsætte en i det foregående afsnit fortalt enkelthed, hvorved det ydermere gøres sandsynligt, at Sakse har skrevet om Svenssønnerne og tronstridighederne inden han tog fat på Absalons og Valdemars tidsalder. Således hedder det ved skildringen af Arkon (Müllers udg. s. 822): „På Nordsiden er der et kildevæld, som byboerne havde adgang til ad en befæstet sti. Den kilde var det Erik i sin tid afskar de indesluttede bymænd fra at bruge, til deres store skade; ti de led værre af tørst end af fjendens våben“. Her sigter Sakse aldeles åbenbart til sin

¹) Jfr. ovenfor s. 222.

²) Mod Pal.-Müller taler også den af A. D. Jørgensen (Bidrag s. 225) påpegede omstændighed, at Sakse s. 772 skriver om det ærkesædet tilhørende gods, som Eskil måtte afstå til Valdemar: *Quod parum licite gestum postera regum usurpavit auctoritas*; flertalsformen viser, at sætningen ikke kan være nedskreven i Valdemar I's levetid. — Det samme gælder iøvrigt om den sætning, hvormed Sakse s. 794 omtaler de norske bisper: *quorum ea tempestate ingens apud Norvagam auctoritas erat*; den kan først være skrevet efter at Sverre havde knust bispernes magtstilling.

egen tidligere skildring af Erik Emunes tog til Rygen (s. 661), hvor han vel ikke udtrykkelig omtaler kilden, men i stærke ord omtaler byboernes tørst under belejringen; det hedder nemlig her om deres overgivelse: „Det første Erik nu foretog med dem, var højtidelig at give dem dåben; og de ilede også ud i dammen, dog mere af trang til at stille deres tørst end til at tage ved troen: den hellige handling var dem blot et påskud til at kvæge deres legemer, der under belejringen var blevne matte og mødige“. Endvidere er det tydeligt, at Sakse i den korte oversigt over de norske forholds udvikling, hvormed han indleder sin fortælling om Valdemars første Norgestog, forudsætter Magnus den blindes tidligere ulykkelige skæbne kendt, og derfor blot fortæller, at Sigurd Slembe tog Magnus ud af det kloster, hvor han sad gemt. Der kan da næppe være tvivl om, at Sakse her sigter til sin egen tidligere skildring af Magnus's lemlæstelse, der er indflettet i hans beretning om Erik Emunes kongetid. Endelig kan det nævnes, at s. 869 synes fortællingen om Thorberns landflygtighed efter slaget på Grade hede forudsat kendt af læseren¹⁾.

¹⁾ Derimod kan man næppe tillægge det afgørende betydning, at Valdemar efter det skånske oprør 1181 begrundet sin opfordring til Absalon om at give afkald på tiende med de ord, „at han skulde tage sig i agt for, at det ikke kom til at gå ham selv som det i sin tid gik hellig Knud af Odense, da han søgte at indføre tiende“; ti disse ord behøver ikke at opfattes som hentydende til Saksens egen fortælling om Knuds drab. Det samme gælder om den hentydning til ledingsbruddet i anledning af Knuds Englandstog, som den unge Knud Valdemarsøns rådgivere fremsætter for at tilskynde ham til at give hæren hjemlov 1182 (s. 955).

Det er allerede ovenfor berørt, at Absalonspartiet frembyder ejendommelige vanskeligheder med hensyn til tidsregningen. Disse kan vel for en del skyldes de tilfældige og uberegnelige fejl, der let kan have indsneget sig i Absalons som i alle ældre mænds erindring om personlige oplevelser¹⁾; men tillige er det uomtvisteligt, at Sakse i særlig ringe grad har gennemarbejdet dette afsnit af sit værk i stilistisk henseende (netop derfor kan man mange steder så tydeligt høre Absalons røst klinge igennem Saksess ord). Derfor kan man træffe sådanne skødesløsheder som den, at Venderfyrsten Prislav ikke mindre end tre gange i træk forestilles for læseren²⁾, medens omvendt andre personer indføres aldeles uden at være forestillede. Det vil da ikke synes underligt, at man kan påpege adskillige mangler og modsigelser i Saksess beretninger, samt også hist og her kan udskille nogle enkelte stykker som senere indskud i teksten, og at Sakse ikke altid synes at have været heldig i retning af at få disse sine senere tilføjelser anbragte på rette plads eller samstemte med den foreliggende skildring.

1) I afsnittet om Valdemars brudd med Eskil og

¹⁾ Jfr. ovenfor s. 246 f.

²⁾ S. 753 kaldes han *olim e Sclavia profugus*; s. 759: *qui ad Danos et Christiani ritus amore et paganæ superstitionis odio patria pulsus transierat*; s. 760: *potentissimi Sclavorum principis Nucleti filius, quem quod Waldemari sororem in matrimonio haberet, Christianæque disciplinæ sacris initiatus esset, pater jampridem perinde ac insidias sibi nectantem conspecto suo submoverat. Huic siquidem tunc rex ob bonæ fidei experientiam, tum ob connubii affinitatem magnam nobilium insularum partem fruendam concesserat.* — Med slige uregelmæssigheder i minde kan man ikke (med Rosenberg s. 329) tillægge det nogen betydning, at Vedeman s. 746 på ny forestilles for læseren, skønt han måtte være kendt af læseren fra det foregående (s. 687).

udenlandsfærd er tidsfølgen helt forvirret. Der er dog intet af stykkerne, der med rimelighed kan opfattes som senere indskud; årsagen til fejlene må enten søges i Sakses mangel på ævne til at beherske stoffet eller snarere i, at Absalon først efterhånden er kommen i tanker om alle de enkelte led i den kæde af tildragelser, der førte til kongens brudd med Eskil¹⁾.

2) Om den kronologisk set for tidlige omtale af Valdemars første Norgestog se ovenfor s. 248.

3) I skildringen af Valdemars tog op ad Peene 1164 er tidsfølgen atter forvirret. Det mislykkede forsøg med Volgasts kolonisering må åbenbart have fundet sted på hjemvejen fra toget, ti straks efter indtagelsen havde Valdemar jo gjort Vedeman til høvedsmand i byen. Men dette fremgår ikke af Sakses tekst, idet det stykke, der handler om dette koloniseringsforsøg, er sat ind mellem to stykker, der begge handler om Valdemars tog videre op ad Peene, så man nærmest får det indtryk, at kongen to gange i løbet af sommeren har sejlet op ad Peene, hvad der dog er yderst usandsynligt. Heller ikke her kan man dog udskille noget enkelt stykke som senere tilføjelse, ej heller tør man antage at nogen ombytning har fundet sted; om den vilkårlige gruppering af tildragelserne på dette tog skyldes Sakse selv eller hans hjemmelsmand, er vanskeligt at afgøre.

¹⁾ Om tidsfølgen se H. Olrik, Konge og præstestand II, 55. De to stykker s. 772—73 (*Eodem tempore — recuperat*) og 774—75 (*Per idem tempus — concepit*) hører i tid hjemme inden kongens brudd med ærkebispens; men at Sakse ved en fejltagelse skulde have anbragt den på en urigtig plads er vistnok udelukket, ti sammenhængen i det foregående stykke kan ikke brydes, og der lader sig ikke påvise noget hul, hvor disse kronologisk set urigtigt anbragte stykker kunde puttes ind.

4) S. 828—29 har allerede Velschow udskilt stykket *Quibus dum artifices — credibilior prædictio extitit* som et senere indskud, og med fuld føje. Det bryder den sammenhængende fortælling om forberedelserne til indslutningen af borgen, og strider ved hele sit indhold mod den omgivende skildring; det bærer et legendeagtigt præg, som ellers ligger Sakse (og da særlig Absalonspartiet) såre fjærnt, og det smager i modsætning til den øvrige skildring stærkt af skrevne kilder¹⁾. Man kan da vistnok gå ud fra, at Absalon ikke har fortalt Sakse denne historie om Valdemars spådom om, at Arkon skulde falde på St. Vitus's dag, men at det er en yngre, kirkelig farvet (og i historisk henseende aldeles værdiløs) legende, som Sakse her har fået fat på.

5) Af ganske lignende grunde må man også antage jærnbjrdshistorien fra Rygen på s. 845 (*Ibidem quoque nuper — sinceritatis conscientia ministravit*) for en senere tilføjelse. Allerede dette *quoque nuper* er jo nok til at betegne dette stykke som et indskud; og dets kirkelige legendariske tone stikker af mod den omgivende skildring; ganske vist omtales der lige i forvejen, at præsterne gjorde jærtegn blandt Ryghoerne, men de specificeres efter Saksess skik ikke nøjere.

6) Det største indskud i teksten findes s. 866—77 og omfatter henved 12 sider; det er hele afsnittet om belejringen af Stettin samt Venderne påfølgende overfald på de danske øer sent om høsten. Atter her er det Velschow der har udskilt dette stykke som ikke hørende hjemme i den sammenhæng, hvor det nu findes; de

¹⁾ Dog hentyder Sakse også ved omtalen af Erik Emunes tog til Rygen (s. 661) til misbrugen af St. Vitus's navn, men i ganske få ord.

omtalte begivenheder kan nemlig ikke have fundet sted 1170 eller 1171, hvor der aldeles ikke er plads til dem, men må have fundet sted 1176, som Velschow fyldestgørende har påvist (Notæ uberiores s. 344—48)¹⁾. Vi står da her overfor et løsrevet stykke, som Sakse ikke rigtig har vidst, hvor han skulde anbringe; og årsagen til at det er havnet her lader sig vistnok også udfinde; den må sikkert søges i slutordene s. 877: *Postera æstate apud Eydoram inter Henricum et regem communium negotiorum agitatio, contractis utriusque provinciæ principibus, habebatur*; dette møde har Sakse åbenbart fejlagtigt identificeret med kongens og hertugens forsoningsmøde 1171, som han i det følgende omtaler (s. 887: *Postera æstate* o. s. fr.). — En så grov kronologisk fejl kunde Absalon selv sikkert ikke have gjort sig skyldig i, og det er også af denne grund sandsynligt, at det er Sakse selv, der på egen hånd har anbragt dette stykke her. Der er vel en vis grund til at antage, at han vilde have spurgt Absalon til råds, hvis han havde haft adgang dertil, og derfor synes den helt urigtige anbringelse af dette stykke at tyde på, at Absalon ikke længere har været i live, da Sakse indføjede dette stykke.

Herved ledes vi ind på den af A. D. Jørgensen fremsatte tankegang (Bidrag s. 226—27), at Sakse oprindelig har afsluttet sit værk ved år 1170 og først har udarbejdet det følgende langt senere, efter Absalons død

¹⁾ Ikke blot historiske, men også stilistiske grunde taler aldeles bestemt for, at hele stykket er et indskud; til slutordene på s. 866: *Residuum anni otio tributum est* må nødvendigvis svare begyndelsen s. 878: *Vere reddito*; ordene: „Resten af året sad man hjemme i fred“ vilde være aldeles meningsløse, hvis der i samme år skulde være håndt alt det, der fortælles s. 866—77.

og efter det øvrige værks afslutning. Forsåvidt denne hypotese går ud på, at der i det følgende intet afsnit findes, der skyldes Absalons personlige meddelelser til Sakse, må den sikkert siges at skyde langt over målet; men der ligger en utvivlsomt rigtig iagttagelse til grund, når A. D. Jørgensen skriver: „Også selve Saksess skrift, som det nu foreligger, vidner om et afsnit på dette sted; ti den nærmest følgende del af det er påfaldende mangelfuld, hvad der sikkert lettest forklares af, at det er udarbejdet efter Absalons død, således at denne pålidelige kilde her svigtede forfatteren, medens hans egne minder ikke rakte så langt tilbage (disse synes derimod at begynde med 1176)“. Saksess mangelfulde overleveringer om årene 1172—75 (han nævner f. eks. end ikke den unge Kristoffers død!) synes virkelig lettest at kunne forklares ved den antagelse, at Absalon er død omtrent på det tidspunkt, da Sakse havde ført sin sammenhængende skildring ned til år 1170; for de følgende år har han da kun haft mere spredte optegnelser at gå ud fra (eller endog kun uskrevne erindringer om hvad Absalon havde meddelt ham), og han har derfor haft lidt ondt ved at gruppere disse småstykker rigtigt; først med begivenhederne 1176—77 (Magnus's sammensværgelse, Eskils afkald og Absalons valg) tager den fyldige sammenhængende fortælling fat på ny, hvad enten nu årsagen må søges i, at Saksess egne personlige minder begynder her, eller i, at han atter her havde fyldige mundtlige meddelelser fra Absalon at bygge på. Således har A. D. Jørgensen vistnok ret i at antage dette sidste afsnit af værket udarbejdet efter Absalons død; derimod skønnes der ikke at være nogen grund til at antage det skrevet længe efter det foregående og først efter at hele old-

historien var udarbejdet; langt snarere må man antage, at det allerede ved 14. bogs begyndelse har været Absalons og Sakses tanke at føre fortællingen ned til 1185, det samme år hvormed Sven Aggesøn havde endt sin Danmarkshistorie.

Det er almindelig antaget, at 11.—16. bog var fuldførte, før Sakse tog fat på 1.—10. Herom er Velschow og Pal.-Müller enige, og A. D. Jørgensen slutter sig også hertil, dog med den ovenfor nævnte undtagelse. Navnlig Pal.-Müller peger med rette på, at der i 1.—10. bog nu og da findes et fremblik til Sakses egen samtid, men intet tilsvarende tilbageblik i 11.—16. bog. Ikke des mindre må det kaldes tvivlsomt, om denne antagelse tør opretholdes i sit fulde omfang. Man kan nemlig ikke godt tænke sig, at Sakse først efter Absalons død skulde have påbegyndt oldhistorien; tværtimod taler alt for, at det er efter Absalons udtrykkelige ønske, at Sakse har taget også denne opgave på sig; ti Sakses ord i fortalen om, hvordan Absalon pånødte ham arbejdet, må åbenbart forstås om hele værket; og det er også af hensyn til Sakses alder og levetid usandsynligt, at den største del af værket (med alle versene) skulde være udarbejdet efter 1201. Men når dette er tilfældet, er der al grund til at antage, at Sakse allerede samtidig med udarbejdelsen af 14. bog — og måske allerede tidligere — har begyndt at gøre optegnelser til Danmarks oldhistorie. I så henseende kan man måske tillægge det en vis betydning, at man i oldhistoriens begyndelse genfinder flere udtryk fra 11.—13. bog; således svarer Sakses ord om Loder s. 23: *Sed nec tolerabiliorem regem quam*

militem egit, aldeles til hans ord om Nils i 13. bogs begyndelse (s. 617): *nec petulantio rem regem quam militem egit*; og de udtryk, som Sakse anvender om Skjolds ungdom (s. 23), stemmer ret nøje overens med hans skildring af Knud den helliges unge år og Englandstog (s. 565 f. og 582 f.)¹⁾.

Således må vi snarest antage, at Sakse i al fald en tid lang har arbejdet jævnsides på oldhistorien og på Absalonspartiet.

Tilblivelsesmåden af værkets første halvdel skal jeg iøvrigt her ikke komme nærmere ind på. Kun skal jeg henlede opmærksomheden på, at i al fald begyndelsen af værket synes nedskrevet i samme rækkefølge som fortællingerne nu har; der hentydes nemlig jævnlig til et eller andet tidligere fortalt træk. Således henvises der s. 67 i Frodes saga til Haddings krigslist s. 41; s. 85 i Rolvs saga til Frodes guldsæd i Bretland s. 75; s. 110 i Hoders saga til s. 82 i Rolvs saga (Hoder som Gevars fostersøn); og s. 180 i Fridlev den hvates saga hentydes til Haddings

¹⁾ Skjold: per summam tenerioris ætatis industriam cuncta paternæ contagionis vestigia ingeniti erroris devio præteribat. Igitur ut a paternis vitiis prudenter descivit, ita avitis virtutibus feliciter respondit, remotiorem pariter ac præstantiorem hæreditarii moris portionem amplexus Tantaque indolis ejus experimenta fuere . . . Præcurrebat igitur Skioldus virium complementum animi maturitate, conflictusque gessit, quorum vix spectator ob teneritudinem esse poterat Siquidem impias leges abrogavit, salutare tulit Knud den hellige: magno cum indolis experimento ætatem animo præcucurrit . . . rerum quarum ob infirmam adhuc ætatem vix spectator esse potuit, auctor haberi præsumpsit Ut ergo . . . aviti nominis gloriam æquaret, omnium, quæ paterna corrupisset inertia, refectionem suæ commendabat industriæ, parentemque perosus avum æmulatus est. — Harald Hen: impias se leges abrogaturum . . . promittit.

krigslist med svalerne. — S. 361 hentydes til fortalens skildring af Runamo i Blekinge, hvad der snarest synes at vise, at den historisk-topografiske del af fortalen virkelig er skreven som indledning til værket (så at det kun er tilegnelserne til Valdemar Sejr og Anders Sunesøn, der er affattede senere); dog kunde man jo også nok med Pal.-Müller tænke sig, at hentydningen var indsat senere, ved værkets gennemarbejdelse.

Som en senere tilføjelse kan bestemt udskilles fortællingen om Starkad og guldsmeden s. 284—90, eftersom den påfølgende sætning s. 290: *Fuere autem Ingello sorores Helga et Asa* o. s. v. åbenbart knytter sig til omtalen af Ingilds familieforhold s. 284; med disse ord forestiller Sakse åbenbart Helga for læseren, hvad der slet ikke passer med at hun har været omtalt på hver eneste af de foregående 6 sider. — Også i den store Frodesaga er der, som Axel Olrik har påvist, adskillige senere indføjede afsnit.

Til Pal.-Müllers fortræffelige påvisning af at 9. og 10. bog er de svageste i værket, og at man her, om nogensteds, sporer nogen alderdomssvækkelse hos forfatteren, har jeg intet væsentligt at tilføje.

Ligeså lidt skal jeg komme ind på spørgsmålet om, hvilke kilder Sakse her har benyttet; jeg skal blot fremhæve, at Sakses behandling af den historiske tids dæmring i Danmark er i nøje overensstemmelse med hans oldhistorie: han lader de ældre skrevne kilder ligge så godt som uændede og holder sig væsentlig til oldkyndige mænds frasagn, aldeles som Sven Aggesøn; selv hvor hans efterretninger tydelig skønnes at være byggede på Adam af Bremens værk, fremtræder de i så omdannet en skikkelse, at Sakse må have fået dem med en mundtlig

fortælling som mellemed. Som vi har set, følger han også samme princip i den del af værket, der væsentlig skyldes Absalons direkte meddelelse.

Den her fremsatte antagelse om tilblivelsesmåden af Sakses værk går da ud på følgende: Ved år 1185 har Sakse taget fat på at skrive Svenssønnernes historie, væsentlig efter Absalons meddelelser, og har arbejdet herpå i nogle år (sidste halvdel af 11. samt 12. og 13. bog). Da dette afsnit var lykkedes godt, har Absalon opfordret ham til at fortsætte og tillige udvide sin Danmarkshistorie til at omfatte oldtiden; og i 1190'erne finder vi da Sakse sysselsat med udarbejdelsen af 14. bog til o. 1170 samt af de første bøger af oldhistorien. Efter Absalons død er da de øvrige bøger af oldhistorien skrevne, samt 9., 10. og første halvdel af 11. bog (disse sidste sikkert til slut), og desuden må også slutningen af 14. bog samt 15. og 16. antages udarbejdede efter Absalons død. Henimod 1220 har hans værk været afsluttet, og han har forsynet det med de to tilegnelser til Valdemar Sejr og til Anders Sunesøn.

Det er dog et stort spørgsmål om han virkelig har afleveret det til disse; ti værket bærer, som der ovenfor er fremdraget mange prøver på, præg af at være så mangelfuldt gennearbejdet, at man næppe kan tro, at en så fin stilist som han vilde have givet det fra sig i en sådan tilstand.
